

A TÖRTÉNETI REGÉNY 21. SZÁZADI ÉRTELMEZÉSE

GONDOLATOK HELLER ÁGNES MAI TÖRTÉNELMI REGÉNYE KAPCSÁN

Heller Ágnes e kötetében arra vállalkozik,¹⁴⁹ hogy a történelmi regény műfaját és lényegét ragadja meg az utóbbi évtizedekben megjelent művek ismertetése és párhuzamba állítása által. A könyv szerkezeti felépítése szerint tíz átlátható és könnyen követhető fejezetre oszlik. Az Előszó és az első három fejezet bevezeti az olvasót a témába, körüljárja a történelmi regényt és annak hagyományos és posztmodern jellemzőit. A negyedikől hetedik fejezetig tartó rész-korszakokra bontva mutatja be a posztmodern történelmi regény legkiemelkedőbb alkotásait és azok közös, illetve eltérő tulajdonságait. A Végző és a Szubjektív utóhang visszatér már feltett és részben az első fejezetekben megválaszolt kérdésekre, miszerint mi a regény, és mi a történelem.

A kötet olyan meghatározásokkal és elméleti fejtegetésekkel indít, amely mind arra szolgál, hogy leszűkítse az olvasó számára ezt a komplex és több oldalról megközelíthető kérdést. A történelmi regény meghatározása kapcsán beszél arról, hogy mely regények azok, amelyek összhangban vannak egyfajta valóságreferenciákkal, avagy melyek azok, amelyek áltörténeti narratívával rendelkeznek. Két hipotézisét említi, melyek megállják a helyüket azon művek esetében, amelyek közvetítik a valóságreferenciákat, a többi nem ilyen, ezért azzal nem foglalkozik. Az első hipotézis a „kizökkenő idő” hipotézise, ahol a történelem tudata képes megjelenni. A másik, ahol nemcsak a kontextus történeti, hanem a cselekvés maga is. A szerző négy korszakot említi, ahol a világ „kizökken” a tengelyéből. Az első a római köztársaság pusztulásától a kereszténység megjelenéséig terjed, a második a reneszánsztól a felvilágosodásig tart, a harmadik a nagy francia forradalmat idézi meg, a negyedik pedig a holocaustot (Heller 2010:28). A történetírás és a történelmi regény megegyezik abban, hogy főhőse a történelem, azonban a történelmi regény elsősorban regény. Ezért kizárja vizsgálatának tárgya közül az életrajzi regényeket, a családregényeket és mindazokat, amelyek bibliai hősekről íródtak.

Következő fejezetében a hagyományos történeti regényt tekinti át, amelyben nagy tanítójára,

Lukács Györgyre hivatkozik. Lukács szerint „a történelmi regény feladata az, hogy a történelmi körülmények és alakok létét és éppígy létét költői eszközökkel bizonyítsa”.¹⁵⁰ Lukács *A történelmi regény* című munkája fontos része, mondhatni előzménye Heller könyvének, mivel Heller ugyanabban látja a hagyományos és a posztmodern történeti regény sajátosságait. Ezek a sajátosságok a „történelemformáló erők között (középen) álló főhős(ök)” (Lukács 1977:38), a „szükségyszerű anakronizmus” (Lukács 1977:47) és a „népélet ábrázolása” (Lukács 1977:56). De mit jelentenek ezek a sajátosságok és miért olyan meghatározóak? Heller a középen álló főhősök gondolatát azzal egészíti ki, hogy ez azért jelentős, mert ők a kor erőterét határozzák meg, amely szellemi és érdekek által meghatározott is egyben. „A „szükségyszerű anakronizmus” fogalma arra szolgál tehát, hogy az empirizmus mocsarába való süllyedés veszélye nélkül is megállapíthassuk a múlt valamely kontextusának a jelentőségét, miközben egy pillanatra sem veszítjük szem elől a történelmi folyamat egészét, azt, aminek a mai elbeszélő van csupán teljesen a tudatában”.¹⁵¹ A népélet ábrázolása pedig azért fontos, mert amennyiben nem tömegeket érint egy történelmi szituáció, könnyen megkérdőjeleződhet a jelentősége.

A hagyományos regény jellemzőinek bemutatása átvezet minket a posztmodern vizsgálatához. De mit jelent a posztmodern a jelen esetben? Heller a posztmodern megjelenését Umberto Eco *A rózsza neve* című regényéhez köti és ez összehasonlításainak fő alapja is a következő fejezetekben. A hősök középen állnak, van anakronizmus és a „kultúra” (Heller 2010:62) az események középpontjában áll. Ezeket a regényeket áthatja a „korszellem” (Heller 2010:65), amely a cselekmény fő mozgatórugója, vezérli a karaktereket, lényegében mindent. Fontos jellemzői, hogy nincs mindentudó elbeszélő többé, főszereplői hadvezérekből politikusokká és vallási vezetőkké alakulnak át. A szerzők az általuk bemutatott kort jól ismerik, de nem akarnak jóslatokba bocsátkozni. „Mindegyik mozaikokból álló törté-

150 Lukács György 1977 *A történelmi regény*. Magvető, Budapest, 52. old.

151 Gyáni Gábor 2004 *Történelem és regény: a történelmi regény*. *Tiszatáj*, 4:83.

149 Heller Ágnes *A mai történelmi regény*. Múlt és Jövő, Budapest, 2010., 263 oldal.

nelmet lát, egyikük sem beszél a haladás vagy a dekadencia nyelvét, akár össze akarnak állítani néhány mozaikot, akár nem” (Heller 2010:81). A világszemlelem csak egyszerűen halad, de nem tudni, hogy előre vagy hátra, mert nincs, ami meghatározhatná, mi az, hogy előrébb, vagy tartani, vagy visszalépni.

A posztmodern regényírás alkotásai leginkább a Római Birodalomban vagy a 13–18. századi Európában, esetleg a 19. századi Amerikában játszódnak. Az elemzések időrendben haladva vizsgálják a három korszak Heller által legkiemelkedőbbnek tekintett műveit. Ezekben a regényekben a „hős” nem hős többé, nemi és etnikai kötöttség nélküli, hétköznapi figura. A említett regények nagy része angol nyelven íródott, van közöttük olyan, amelyik magyarul meg sem jelent. Természetesen vannak nem kifejtett, hanem csak példaként megemlített művek is, amelyek között van német, francia, spanyol és olasz szerzők által publikáltak. A magyar regények közül csak Spiró György *Fogságát* emeli ki és elemzi. A továbbiakban fejezetről fejezetre haladva földidézem azokat a munkákat, amelyekkel a szerző is foglalkozik, és megemlítek néhány részletet, ami számomra és a többi olvasó számára is érdekes lehet, amennyiben ismeri valamennyire ezeket a könyveket. Még előzőleg azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy olyan olvasók számára is érdekes lehet ez az összefoglalás, akik eddig nem foglalkoztak a témával, mert az író minden általa fontosnak tartott mű történetét részletesen elmeséli, ezért nem feltétlen szükséges a regények ismerete ahhoz, hogy egy összképet kapjunk a posztmodern történeti regény történetéről.

„Az új szemlélet, a történelem tudata, Rómában született meg” (Heller 2010:131). Rómából hiányoznak a háborúk, legalábbis az erőszak ábrázolásából, központi alakjai politikai és társadalmi szerepvállalásuk miatt kerültek e magas posztra. A *Róma római szemmel* című alfejezetben azokat a történeteket mutatja be, amelynek főszereplői a római polgárok. Robert Harris *Imperium*-ában Cicero tölti be ezt a szerepet, Steven Saylor *Roma Sub Rosa* sorozatában Gordianus, egy nyomozó a központi karakter, de a könyvek nagy része a Cicero szolgáltatott anyagokra épül. Ezek a *Római vér*, a *Catilina rejtélye*, a *Venus kezében*, és a *Gyilkosság a Via Appián*, a további hármat „kalandregénnyé laposodottnak” (Heller 2010:163) értékeli a szerző. Elemzéseiben mindvégig azt a fajta hitelességet keresi, amely a történeten belül enged választást, különböző élethelyzetek közötti lehetőséget, úgy, hogy közben megőrzi a történelem valós fonálát.

Robert Harris *Pompeii* regényét azért tartja nagyra, mert a szerző nem engedi, hogy bármit is sejtünk a közelgő katasztrófából. A *Róma idegen szemmel* című fejezet négy regényt mutat be, amelyekben Róma pusztulásával nemcsak egy bukástörténetnek lehetünk szemtanúi, hanem egy születéstörténetnek is, a kereszténység győzelmének (Heller 2010:173). Spiró *Fogság*, Cannon *Pál Apostol*, Blake *Róma – Az összeesküvés* és Pears *The dream of Scipio* (magyarul nem jelent meg) elemzései alkotják ezt a részt. A szerző külön kiemeli a *Róma – Az összeesküvés* című könyvet, mert szerinte ez az alkotás hasznosítja egyedül a *Rózsa neve* minden vívmányát (Heller 2010:182). Ebben a fejezetben a zsidó és a római világ szorosabb kapcsolatba kerül, annak ellenére, hogy két egymással ellenséges és ellentétes világ. Ez a kapcsolat azért fontos, mert mindkét világban fontos szerepet játszik az írás, ami megőrzi az emlékezetet. „Ha nincs írás, akkor csak közelmúlt van, és nincs múlt. Akkor a múlt mítosz, és sosem lehet történelem” (Heller 2010:185).

A hatodik fejezet, *Egy új kor születése* címmel már rövidebb időintervallumra koncentrálna, mint a római fejezetek. Két csomópontja van: az egyik a reneszánsz, a másik az angol polgárháborútól a francia forradalomig terjedő időszak. A központi figura is megváltozik, jelen esetben vagy nő, vagy zsidó a főszereplő, vagy esetleg mindkettő. Két világ között helyezkednek el, de itt az egyik pólus a gazdasági vagy politikai tér, a másik a művészek, tudósok, akik vallási vagy ideológiai konfliktusokat képviselnek. Az első alfejezet címe *A Mediciek, Savonarola, Leonardo*, amely két egyes szám első személyben beszélő visszaemlékezést mutat be, Jeanne Kalogridis *Én, Mona Lisa* és Sarah Dunant *Vénusz születése* munkáit. Richard Dübél *Eine Messe für die Medici* (nem jelent meg magyarul) egy történelmi detektívregény, ami merőben más szemszögből ábrázolja ugyanazt a Firenzét, mint az előbb említett másik kettő. Az ebben a fejezetben felbukkanó negyedik könyv, Javier Sierra *A titokzatos vacsora Milánóban*, Leonardo ott-tartózkodásának idején játszódik. A második alfejezet Angliába és Hollandiába kalauzol el minket, amelynek Iain Pears *Se égen, se földön* és David Liss három könyve (*A Conspiracy of Paper*, *A Spectacle of Corruption*, *Egy kufár bosszúja*) szolgáltatja az anyagot. Pears a barokk árulásokkal teli drámai világot egy nem barokkos szempont szerint mutatja be, míg Liss regényeiben az Amszterdamba vándorló kereskedő zsidókat kelti életre, amely a kapitalizmus kialakulásának történetét fűszerezi némi inkvizíciós szállal. Az egyéni és a kollektív én viszo-

nya fontossá válik több szintéren is, a pénzügyekben, a vallásban és a politikában (Heller 2010:230). A harmadik alfejezetnek Franciaország és Itália a színtere, ahol a katolicizmus és a protestantizmus csap össze. Monardi és Sorti *Imprimatur*-ja gazdag a történelmi adatokban, bár minden szereplője fikatív, és a *Dekameronhoz* hasonlóan több történet szövi át. Peter Prange a *Die Philosophin* (nem jelent meg magyarul) Sophie Vollandot állítja a középpontba, Diderot szerelmét, és rajta keresztül mutatja be, hogy mi minden történt az Enciklopédia megszületése körül.

A hetedik fejezet, az *Amerikai utójáték* Matthew Pearl két, a 19. században játszódó regényében – a *Poe árnyéka* és a *Dante-kör* – szerkezetileg visszatér a római kori, illetve a korai modern Európát bemutató könyvekhez. „Pearl regényének olvasásakor azzal szembesülünk, hogy a privát mitológia egy kollektív mítoszteremtés szimbólumává válhat” (Heller 2010:253).

A Végzőban a szerző azt állítja, hogy felesleges megkérdőjeleznünk a történelem létét, mert történetek mindig is voltak, lesznek. A mai történelmi regény hallgat a korszellem hívószavára (Heller 2010:255), beépíti jelen valóságunkba a múltat és alkalmazza ezt a tudást. A könyv elegendő példát hoz arra, hogy mely regények felelnek meg ennek a kritériumnak és miért. Az első fontos kérdés behatározza az egész könyvet. „Miben különbözik a történelmi regény a történetírástól?” (Heller 2010:30).

Mindkettőben fontos az autentikusság és a források, azonban mindkettő fikció, csak másképpen. A történelmi regény elsősorban regény, amelyben a szálakat elvarrják, hogy véget érjen. Valóság és fikció, igazság és lehetőség kapcsolatainak szövvényei hatják át azokat a regényeket, amelyeket a szerző felvonultat előttünk. „Néhány történelmi eseménynek új értelmezést adni s azt érvekkel alátámasztani, továbbá levéltári anyaggal dokumentálni” (Heller 2010:237). Ez az alapvető feltétele a hitelesség kérdésének, ami az egyik legfontosabb szempont a szerző számára. Heller Ágnes *A mai történelmi regényben* arra vállalkozik, hogy az utóbbi néhány évtizedben megjelent történelmi regényeket tegye vizsgálódása tárgyává. A könyvben, melynek jól átlátható gondolati íve van, alapvetően nem a kiválasztott regények irodalmi elemzésével vagy értékelésével, hanem az azokban megnyilvánuló történelemszemlélet értelmezésével találkozhat az olvasó. A személyes hangvétel pozitív jelenléte mellett fontosnak tartom megjegyezni, hogy a vizsgált művek nem minden esetben a szerző által legjobbnak tartott alkotások, sokkal fontosabb szempont az általa keresett „korszellem” jelenléte. „Könyvem vizsgálódása nem az esztétikáról, hanem a történelemszemléletről szól. Nem a regények esztétikai értéke, hanem történelemszemlélete érdekelt” (Heller 2010:258). Amelynek sosincs vége, „a szellem még él, folytatása következik” (Heller 2010:260).